

Spis treści

Wykaz skrótów	8
Wstęp	9
Część I. Ramy teoretyczne i konceptualizacja pojęć	37
Rozdział 1. Teoretyczne podejścia w badaniach procesu integracji europejskiej	39
1.1. Integracja europejska jako interdyscyplinarne zjawisko badawcze	41
1.1.1. Perspektywa nauk politycznych	44
1.1.2. Perspektywa stosunków międzynarodowych	52
1.1.3. Perspektywa nauk ekonomicznych	55
1.2. Autonomizacja badań nad integracją europejską	60
1.3. Teorie integracji europejskiej – kryteria podziału, nurty analizy	64
Rozdział 2. Teorie integracji europejskiej w badaniu zmiany w Unii Europejskiej	84
2.1. Neo (neo)funkcjonalna interpretacja zmiany w procesie integracji europejskiej	91
2.2. Teoria federalizmu	97
2.3. Teoria współzależności	101
2.4. Teorie międzyrządowości	103
2.5. Wielopoziomowy system zarządzania	106
2.6. Teoria neoinstytucjonalizmu	111
2.7. Teorie prawnicze	113
2.8. Teorie ekonomiczne	119
Rozdział 3. Badanie zmiany w rzeczywistości społeczno-politycznej – kierunki eksploracji	132
3.1. Zmiana polityczna w teorii	133
3.1.1. Współczesne podejścia teoretyczne w badaniach zmiany politycznej	136
3.2. Modernizacja jako ujęcie interpretacyjne sposobu realizowania zmiany	144
3.3. Znaczenie kryzysu dla procesu kształtowania zmiany	151

Rozdział 4. Tendencje modernizacyjne i zjawiska kryzysowe – sposób zastosowania pojęć kryzysu i modernizacji w przestrzeni integracyjnej	160
4.1. Uzasadnienie przyjęcia paradygmatu modernizacyjnego w badaniu zmiany w procesie integracji europejskiej	163
4.1.1. Płaszczyzny interpretacyjne modernizacji w procesie integracji europejskiej	167
4.1.2. Uwarunkowania realizacji celów modernizacji w procesie integracji europejskiej	176
4.1.3. Identyfikacja aktorów modernizacji w procesie integracji europejskiej	189
4.1.4. Mechanizmy procesu modernizacji	205
4.2. Kryzys w procesie integracji europejskiej – istota zjawiska	212
4.2.1. Interpretacje kryzysu i sposoby analizy w systemie UE	215
4.2.2. Uwarunkowania i przyczyny występowania kryzysów w Unii Europejskiej	224
4.3. Płaszczyzny kryzysów w procesie integracji europejskiej	230
Część II. Weryfikacja założeń konceptualizacyjnych	239
Rozdział 5. Modernizacja poprzez kryzys: integracja europejska na drodze przemian w latach 1958-1991	243
5.1. Lata 1961-1980 – początki współpracy i wzrost tendencji odśrodkowych	245
5.2. Lata 1980-1991: od eurosklerozy do Unii Europejskiej	265
Rozdział 6. Modernizacja pomimo kryzysu: dekada reform traktatowych w latach 1992-2004	280
6.1. Traktat o Unii Europejskiej – milowy krok integracji czy pierwszy krok w stronę kryzysu?	282
6.2. Od Traktatu z Amsterdamu do Traktatu z Nicei – niedokończony dwupak traktatowy	294
6.3. Konwent i Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy – nieudana próba konstytucjonalizacji systemu integracyjnego	311
Rozdział 7. Kryzys modernizacji: Unia Europejska w dobie kryzysu systemowego po 2004 roku	324
7.1. Uwarunkowania kryzysu systemowego w UE	325
7.1.1. Kryzys ratyfikacyjny po odrzuceniu Traktatu konstytucyjnego	327
7.1.2. Kryzys wokół Traktatu lizbońskiego	330
7.2. Wpływ kryzysu strefy euro na rozwój kryzysu systemowego w UE	340
7.2.1. Działania naprawcze – efekt sanacyjny czy rozlewanie się kryzysu?	358

7.3. Istota i przejawy kryzysu systemowego w UE	372
7.3.1. Kryzys solidaryzmu w procesie integracji europejskiej jako fundamentalny przejaw kryzysu systemowego	375
Rozdział 8. Współistnienie kryzysu i modernizacji w Unii Europejskiej: wzrost zjawiska na mechanizmy rządzenia w systemie Unii Europejskiej	390
8.1. Rodzaje zależności pomiędzy modernizacją i kryzysem na gruncie procesów integracyjnych – modele interpretacyjne	390
8.2. Wpływ czynników związanych ze zmianą na uwarunkowania procesów rządzenia w UE	395
8.2.1. Rządzenie i zarządzanie w systemie UE	407
8.2.2. Wpływ wzrastającej złożoności systemu UE na przemiany w jej mechanizmach rządzenia	411
8.3. W stronę nowego ładu społeczno-gospodarczego?	416
8.4. Integracja czy dezintegracja? – w poszukiwaniu nowych kierunków rozwoju UE i paradygmatów badawczych	427
8.4.1. Scenariusze rozwoju UE	428
8.4.2. Nowe ujęcia badawcze procesu integracji europejskiej w kontekście zjawisk kryzysowych	434
Zakończenie	440
Bibliografia	451
Spis tabel	482
Spis schematów i wykresów	484

Wstęp

Wspólnoty Europejskie/Unia Europejska to złożony projekt integracyjny, rozwijający się od zakończenia II wojny światowej na drodze intensywnych przemian. Na poszczególnych etapach swoich przeobrażeń europejska struktura integracyjna poszukiwała jak najlepszych i jak najefektywniejszych dróg rozwoju, ewoluując w kierunku coraz bardziej zaawansowanej formy współpracy. Na tej drodze dokonywały się liczne modyfikacje i przekształcenia, we wszystkich obszarach integracji, ze szczególnym uwzględnieniem sfer polityk, instytucjonalno-prawnej oraz aksjologicznej. Dla zrozumienia integracji europejskiej istotne jest, aby poruszać się w wielowymiarowym świecie procesów integracyjnych, w którym istotny jest ich nieredukowalny charakter polityczny: „Należy systematycznie poddawać analizie kolizje i konflikty powstające między wielopoziomowymi koalicjami rządowymi, aktorami ponadnarodowymi, transnarodowymi i krajowymi interesami. Europejska wspólnota polityczna nie jest produktem ubocznym funkcjonalnych wymagań i dążeń wąskich interesów ekonomicznych; wręcz przeciwnie, jest kształtowana przez głębokie nieporozumienia pomiędzy aktorami politycznymi na temat tego, jak organizować życie polityczne w Europie”¹.

Przedmiotem badania w rozprawie jest zjawisko zmiany w procesie integracji europejskiej² wyjaśniane na przestrzeni 60 lat jego rozwoju. Podmiotem badania jest sam proces integracji, w sposób szczególnie uwzględniający etap UE w ramach którego dokonują się przeobrażenia i modyfikacje wpływające na kształtowanie rzeczywistości integracyjnej. Jako cel badawczy autorka pracy postawiła sobie pokazanie sposobu przebiegu zmiany w ujęciu makrosystemowym, dzięki czemu możliwe jest zrozumienie samej natury procesu integracyjnego. Pomimo iż zmiana integracyjna była już wielokrotnie przedmiotem badań, to jednak zazwyczaj podejmowane były wątki dotyczące modyfikacji w wybranym obszarze integracyjnym (rozwój instytucjonalny, rozwój traktatowy, rozwój w obrębie wybranej polityki), natomiast spojrzenie na przeobrażenia rozumiane jako całościowy efekt oddziaływań zmiennych o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym nie było jak dotychczas obiektem szerszego zainteresowania wśród badaczy. Z tego też

---

¹ L. Hooghe, G. Marks, *The Making of a Polity: The Struggle over a European Integration*, European Integration online Papers (EIoP) vol. 1 (1997) No. 004, s. 26; <http://eiop.or.at/eiop/texte/1997-004a.htm>

² W tytule pracy pojawia się Unia Europejska jako podmiot badań, ale w pracy często będzie pojawiać się odniesienie do procesów integracji. Wynika to z faktu, iż UE postrzegana jest jako efekt wcześniej zaistniałych procesów integracyjnych, które także ujęte są procesem badawczym.

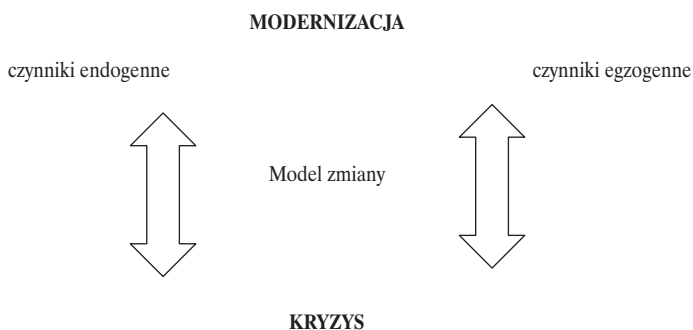
względem w pracy podjęta została próba wyjaśnienia dynamiki zmiany w procesie integracji, ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzi na pytania o uwarunkowania wpływające na przebieg zmiany, aktorów uczestniczących w tym procesie i instrumenty, wykorzystywane dla jej urzeczywistnienia.

Charakterystyka pracy

Natura procesu integracji opiera się na ciągłym rozwoju i zmianie. Proces przemian, jakim od początku podlega integracja europejska zawiera się pomiędzy dwoma rodzajami oddziaływań: pozytywnymi działaniami modernizacyjnymi, mającymi na celu wypełnianie celów integracji i osiągnięcie pomyślnego, stabilnego rozwoju struktury europejskiej z jednej strony oraz sytuacjami kryzysowymi, które skutkują posunięciami o charakterze awaryjnym, ratowniczym, mającymi naprawiać i uzdrawiać sytuacje, pojawiające się w wyniku nieadekwatnie zaplanowanych przedsięwzięć integracyjnych lub wpływu niezależnych czynników zewnętrznych, z drugiej. Taki przebieg zmiany bardzo silnie wpływa na ograniczone możliwości wskazania jasnego kierunku rozwoju projektu integracyjnego, określenie kształtu rozwiązań systemowych wyłaniających się spośród zachowań różnych uczestników systemu oraz sprecyzowanie założeń modelu gospodarczego, jako celu w rozwoju ekonomicznym.

Kryzys i modernizacja są procesami autonomicznymi, ale współistnieją w sposób, który trudno ująć w precyzyjne ramy modelowe, chyba że naszym dążeniem jest stworzenie ogólnego schematu, wskazującego jedynie na generalne odniesienie do usytuowania obydwu determinant w procesie zmiany.

Schemat 1. Model zmiany w procesie integracji europejskiej

Źródło: opracowanie własne.

Modernizacja i kryzys to ramy dla procesu zmiany i zarazem dwa oblicza przeobrażeń w procesie integracji europejskiej. Są one w zasięgu oddziaływań

czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Natężenie wpływu modernizacji i kryzysu w procesie integracji decyduje o dynamice zmiany i rozwoju całego systemu. Obydwa zjawiska wchodzą w relacje między sobą i tym samym wpływają na kształtowanie się zmiennych systemu przeobrażeń.

Umiejętność wykorzystania pozytywnych wpływów z otoczenia lub wewnątrz systemu może stymulować zmianę pozytywną, postępową (modernizacyjną), podczas gdy nieumiejętność odparcia negatywnych oddziaływań generowanych przez środowisko zewnętrzne czy uczestników samego systemu może doprowadzić do zahamowania rozwoju i impasu.

Reakcje systemu integracyjnego na oddziaływania modernizacyjne oraz sytuacje kryzysowe są odmienne, co jest naturalną reakcją na bodźce pozytywne i negatywne. Przewaga decyzji o charakterze antykryzysowym zwiększa rolę zachowań nastawionych na szybki efekt i wzmacnia mechanizmy zarządzania kosztem rządzenia, jak też zwiększa wpływy państw narodowych, szczególnie dużych, na przebieg procesów integracyjnych, prowadząc do zjawiska asymetrii wpływów i władzy. Tym samym dominującymi aktorami stają się aktorzy państwa. W aspekcie kierunków rozwoju procesu integracyjnego umacniają się tendencje dezintegracyjne, a w modelu rozwoju gospodarczego dominować zaczynają zachowania interwencjonistyczne i odchodzenie od komponentu społecznego. Z kolei w okresach umacniania się działań modernizujących, polegających na wypełnianiu fundamentalnych celów traktatowych i podejmowaniu kroków udoskonalających współpracę między państwami europejskimi zaznacza się marsz w stronę ponadnarodowości, stymulowany przez instytucje ponadnarodowe, rozumiany jednak nie jako zastępowanie państwa przez instytucje w Brukseli, lecz jako poszukiwanie zrównoważonych rozwiązań, pozwalających na wypełnianie celów integracyjnych. **Trwający od 60 lat proces rozwoju integracyjnego, przebiegający według wyżej opisanych zasad, doprowadził do stanu przedsięwzięcia, w którym kryzys i modernizacja, zawsze obecne w jego ramach, utrwaliły obecny niestabilny i niezrównoważony charakter procesów integracyjnych.** Obserwacja ostatniego kryzysu w procesie integracji potwierdza opisane powyżej zjawisko, pozwalając jednocześnie lepiej zrozumieć reguły tego procesu i obnażając niejednokrotnie te z nich, które nie wyjaśniano do tej pory. Część zaistniałych faktów sprawiła, iż w innym świetle zostały przedstawione wydarzenia z zakresu integracji i tym samym wzbogacono wiedzę na temat możliwych dróg interpretacji procesu³. Bardzo adekwatne wydaje się tutaj pytanie o to, czy wobec nowych okoliczności kryzysowych⁴, w jakich znalazła się Unia Europejska (UE), możemy mówić o wyczerpaniu się dotychczasowego wzorca ewolucji pro-

³ Bardzo dobrze przedstawia to prof. Jan Zielonka w swojej pracy na temat kryzysu UE, pytając, dlaczego do tej pory, w grupie wielu teorii rozwijanych na temat procesu integracji, możliwości i form jego postępu nie zastanawiano się nad teorią dezintegracji. Patrz: J. Zielonka, *Koniec Unii Europejskiej?*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2014.

⁴ Chodzi o kryzys, który rozpoczął się osłabieniem waluty euro.

cesu integracyjnego, polegającego na ciągłym przewyżnianiu kryzysów. Takie pytanie stawia między innymi Zbigniew Czachór we wstępie swojego opracowania na temat zaburzonej dynamiki procesów integracyjnych⁵. W innej publikacji Z. Czachór używa pojęć elementów funkcjonalnych i dysfunkcyjnych, które oddziałują na system integracyjny. Te drugie sprawiają, iż dochodzić może do zmiany nieistotnej, odwracalnej, hamującej rozwój: „Równowaga w systemie Unii Europejskiej ma zatem krótkotrwały, niestateczny, a zatem dynamiczny charakter. Stan taki nazwać można homeorezą”⁶. Zagrożenie permanentnym kryzysem jest jego cechą nieodłączną.

Pytania badawcze stawiane w pracy odnoszą się do następujących problemów:

1. Co wpływa na dynamikę zmiany w procesie integracji europejskiej?
2. W jaki sposób specyfika systemu politycznego UE wpływa na charakter zmiany procesu integracji europejskiej?
3. Co oznacza rozwój i wypełnianie celów procesu integracyjnego?
4. W jaki sposób modernizacja może być zastosowana w badaniach nad zmianą w procesie integracji europejskiej?
5. W jaki sposób kryzysy wpływają na przebieg procesu integracji?
6. Jaki rodzaj relacji istnieje pomiędzy kryzysem i modernizacją?
7. W jaki sposób charakter zmiany procesu integracji europejskiej wpływa na sposób rządzenia w UE?

Główną hipotezą badawczą przyjętą w pracy jest następujące stwierdzenie:

Dynamika zmiany w procesie integracji europejskiej wynika z oddziaływania dwóch determinant, wchodzących ze sobą w specyficzne relacje: modernizacji oraz kryzysu, i prowadzi do wzrastającej wewnętrznej złożoności mechanizmów i rozwiązań systemowych integracji europejskiej. Na skutek tych zmian modyfikacji podlegają także projektowane i urzeczywistniane kierunki procesu integracji, powodując przemieszczanie się elementów systemu na skali ponadnarodowości – międzyrządowości. Na skutek poważnych przesunięć na wskazanym kontinuum może dojść do zmiany charakteru zarządzania politycznego oraz ładu gospodarczego.

Ponadto w pracy sformułowane zostały hipotezy cząstkowe, takie jak:

1. Unia Europejska jest złożonym systemem politycznym i wszelkie procesy w niej zachodzące są wynikiem oddziaływań pojawiających się na skutek tej wieloaspektowości i utrwalającej się oksymoronicznej natury procesów integracyjnych;

⁵ Z. Czachór, *Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013, s. 21.

⁶ Z. Czachór, *50 lat po... Zakłócenia systemowe w procesie integracji europejskiej. Podstawy i założenia badawcze*, w: Z. Czachór (red.), *50 lat i co dalej? Europa i Unia Europejska między integracją a atomizacją*, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 12.

2. Rozwój procesów integracyjnych jest efektem kompilacji wielu działań podejmowanych na różnych płaszczyznach przy istotnym udziale państw członkowskich oraz instytucji ponadnarodowych;
3. Modernizacja jest zjawiskiem, które współcześnie w związku z oddziaływaniami globalizacyjnymi, może być interpretowane jako proces działań podejmowanych w celu osiągnięcia efektu adaptacyjnego i integracyjnego w obliczu nasilających się zróżnicowań;
4. W procesie integracji europejskiej modernizacja jest tendencją rozwojową, na którą składają się dążenia do zwiększenia jej atrakcyjności i efektywności;
5. W warunkach integracji europejskiej kryzys wynika ze specyfiki systemu politycznego UE i towarzyszy jego rozwojowi jako naturalna cecha związana z dynamiką zmiany;
6. Modernizacja i kryzys kreują szczególny system oddziaływań, w którym elementy wejścia (dążenia modernizacyjne) w procesie przetwarzania stykają się z nieprzewidywanymi trudnościami (kryzysy) co powoduje, iż na wyjściach systemu (efekty procesu przetwarzania) nie otrzymujemy wyłącznie spodziewanej odpowiedzi na czynnik modernizacji, ale rezultat współoddziaływania czynnika modernizacji oraz sytuacji kryzysowej;
7. W sytuacji przeważającego wpływu kryzysu na system dochodzi do zakłócenia w jego funkcjonowaniu i naruszona może zostać jego równowaga, która najczęściej jest odzyskiwana poprzez reformy i niezbędne modyfikacje usprawniające mechanizmy funkcjonowania nadwyreżone kryzysem;
8. Kumulacja kryzysów powstających na wielu płaszczyznach przy braku skutecznej odpowiedzi ze strony działań antykryzysowych prowadzi do kryzysu systemowego, który zagraża stabilności całego systemu, z czym mamy do czynienia dzisiaj w UE;
9. Przez większość czasu, w którym dotychczas urzeczywistniał się proces integracji europejskiej, obserwowaliśmy zrównoważony sposób współwystępowania modernizacji i kryzysu, co sprawiało, że po doświadczeniu kryzysu system odzyskiwał równowagę. Dochodziło jednakże do zmian w sposobie rządzenia na skutek wprowadzania niezbędnych modyfikacji. Można zauważyć, iż pod wpływem częstych sytuacji utraty równowagi i potrzeb szybkiego reagowania na powstające kryzysy system rządzenia UE coraz bardziej zaczął zyskiwać znamiona zarządzania, niż rządzenia rozumianego tradycyjnie. Zmianie podlegał przede wszystkim stopień gotowości do akceptacji rozwiązań ponadnarodowych, ulegając obniżeniu na rzecz międzyrządowości;
10. Na skutek oddziaływań kryzysu przeobrażeniom podlega także ład gospodarczy, który ewoluuje w stronę gospodarki rynkowej o osłabionym komponente społecznym.

Tok rozumowania w pracy można przedstawić na schemacie w sposób następujący: